

السلامة والرحمة والرحمة

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث

بررسی روایات تفسیری سوره آل عمران در مهمترین تفاسیر مآثور شیعه و اهل سنت

علی صفری

استاد راهنما:

دکتر کاظم قاضی زاده

استاد مشاور:

دکتر محمد علی لسانی فشارکی

زمستان ۸۷

تأییدیه هیات داوران

(برای پایان نامه)

اعضای هیئت داوران، نسخه نهائی پایان نامه آقای:

را با عنوان:

از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی تأیید می‌کند.

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیئت داوران
			۱- استاد راهنما
			۲- استاد مشاور
			۳- استاد مشاور
			۴- استاد ممتحن
			۵- استاد ممتحن
			۶- نماینده گروه

تقدیم

تقدیم به پیشگاه خداوند متعال

و خاتم رسولانش محمد مصطفی (ص)،

و اهل بیت عصمت طهارت (ع).

«رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ».

تشکر و قدردانی

«الحمد لله الذی هدانا لهذا و ما كنا لنهتدی لو لا أن هدانا الله»

حمد و سپاس خدای را که قرآن را هدایتگر راه انسانیت قرار داد و به ما توفیق بودن در خدمت قرآن را.

بر خود لازم می‌دانم از تمامی عزیزانی که در به ثمر رسیدن این پایان نامه مرا یاری کردند، تشکر و قدر دانی نمایم، به ویژه استاد راهنما جناب آقای دکتر قاضی زاده که در به انجام رسیدن این تحقیق بسیار تلاش نمودند، و نیز استاد مشاور جناب آقای دکتر لسانی که ما را از راهنمایی‌های ارزشمند خود بهره مند نمودند.

همچنین از خانواده‌ام، و به ویژه مادر و برادرم که همواره در طول دوران تحصیل مشوق من بوده، و با زحمات خود زمینه را برای تحصیل من فراهم کرده‌اند تشکر می‌کنم، و برای روح پدرم نیز از درگاه الهی رحمت و آمرزش طلب می‌کنم.

از تمامی اساتید دیگری که در این دانشگاه در حضورشان تلمذ نمودم به خصوص حجت الإسلام محمدعلی مهدوی راد و خانم دکتر نهلله غروی نائینی نیز تشکر می‌کنم.

از تمامی دوستانی که در مدت تحصیل در این دانشگاه با من همراه بودند، همچون آقایان مهدی عباسی، بهروز علیرضاپور، محمود نتاج انصار، اصغر مهری، ابراهیم جعفری، محمد پوررضایی، سجاد سلیمانی، سبحان فائزی، مصطفی محمدی، مهدی میرزایی و علیرضا اصلانی نیز سپاسگزارم و برای آنها آرزوی موفقیت می‌کنم.

چکیده

روایات تفسیری از نظر رویکرد دارای انواع گوناگونی می‌باشند. دسته‌ای از این روایات دارای رویکرد نقلی، دسته‌ای دیگر دارای رویکرد تفسیری و دسته‌ای دیگر دارای رویکرد تأویلی می‌باشند.

هر یک از این دسته روایات دارای انواع مختلفی به شرح ذیل می‌باشند:

روایات با رویکرد نقلی شامل روایات لغوی و روایات فضای نزول و روایات اخبار غیبی می‌باشد که روایات لغوی خود شامل روایات بیان معانی واژگان و روایات بیان معانی واژگان با استشهاد به قول عرب می‌باشد، و روایات فضای نزول نیز خود شامل روایات سبب نزول و روایات بیان وقایع فضای نزول می‌باشد، و همچنین روایات اخبار غیبی خود شامل روایات اخبار گذشتگان و روایات اخبار آینده است. دسته‌ی دوم، روایات با رویکرد تفسیری می‌باشند که این دسته از روایات شامل روایات تبیینی و روایات تمثیلی است، که روایات تبیینی خود شامل روایات تفسیر ظاهر، روایات مبین آیات مجمل، روایات مخصّص آیات عامّ و روایات مقید آیات مطلق می‌باشد.

دسته‌ی سوم روایات با رویکرد تأویلی می‌باشند که شامل روایات جری و تطبیق و روایات بیان معانی باطنی آیات است، که روایات جری و تطبیق خود شامل روایات بیان مصداق و روایات جری و تطبیق به وسیله‌ی توسعه‌ی مفهوم می‌باشد.

همچنین روایات دیگری در تفاسیر مآثور اهل سنت ذیل آیات سوره‌ی آل عمران یافت شد که این روایات شامل مطالب اسرائیلی می‌باشد و در فصل روایات اسرائیلی تعدادی از آنها ذکر شد.

اکثر روایات تفسیری در تفاسیر مآثور اهل سنت دارای رویکرد نقلی می‌باشند، در حالیکه بیشتر روایات منقول در تفاسیر مآثور شیعه دارای رویکرد تفسیری و تأویلی می‌باشند، به عبارت دیگر در تفاسیر مآثور اهل سنت روایات با رویکرد نقلی بیشتر به چشم می‌خورد، ولی در تفاسیر مآثور شیعه روایات با رویکرد تفسیری و تأویلی جلب توجه می‌کند.

در میان روایات نقل شده در تفاسیر مأثور اهل سنت در مورد یک آیه گاهی اختلاف مشاهده می‌شود، ولی در میان روایات تفسیری تفاسیر مأثور شیعه این اختلاف کمتر مشاهده می‌شود. روایات تفسیری هر دو دسته از تفاسیر مأثور شیعه و اهل سنت گاهی نظر یکسانی را ارائه می‌دهند و گاهی نیز میان روایات اختلاف مشاهده می‌شود.

کلید واژه: روایات، تفسیر، تفاسیر مأثور، شیعه، اهل سنت

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول مقدمه و کلیات	۱
۱-۱- مقدمه	۲
۲-۱- بیان مسأله	۴
۳-۱- سؤالات تحقیق	۵
۴-۱- فرضیات	۵
۵-۱- پیشینه‌ی تحقیق	۶
۶-۱- سازماندهی تحقیق	۹
۷-۱- تبیین مفاهیم	۹
۱-۷-۱- تفسیر در لغت و اصطلاح	۱۰
۲-۷-۱- انواع روشهای تفسیری	۱۲
۳-۷-۱- تفسیر مآثور	۱۳
۱-۳-۷-۱- اثر در لغت و اصطلاح	۱۳
۲-۳-۷-۱- تعریف تفسیر مآثور:	۱۴
۳-۳-۷-۱- جایگاه تفسیر مآثور	۱۵
۱-۳-۳-۷-۱- مآثور از پیامبر (ص)	۱۵
۲-۳-۳-۷-۱- مآثور از ائمه اهل بیت (ع)	۱۶
۱-۲-۳-۳-۷-۱- حجیت مآثور از ائمه (ع)	۱۷
۳-۳-۳-۷-۱- مآثور صحابه	۱۹
۱-۳-۳-۳-۷-۱- حجیت مآثور صحابه	۲۰
۴-۳-۳-۷-۱- تأملی در جایگاه ائمه‌ی اهل بیت (ع) و صحابه	۲۳

- ۲۳..... عصمت: ۱-۴-۳-۳-۷-۱
- ۲۷..... علم امام: ۲-۴-۳-۳-۷-۱
- ۲۸..... مآثور تابعین و حجیت آن: ۵-۳-۳-۷-۱
- ۲۸..... انواع تفاسیر مآثور: ۴-۳-۷-۱
- ۲۹..... آفات تفسیر مآثور: ۵-۳-۷-۱
- ۳۰..... معروفترین تفاسیر مآثور شیعه: ۶-۳-۷-۱
- ۳۱..... معروفترین تفاسیر مآثور اهل سنت: ۷-۳-۷-۱
- ۳۲..... انواع روایات تفسیری تفاسیر مآثور: ۸-۱
- ۳۳..... انواع روایات تفسیری تفاسیر مآثور شیعه: ۱-۸-۱
- ۳۳..... انواع روایات تفسیری تفاسیر مآثور اهل سنت: ۲-۸-۱
- فصل دوم روایات فریقین با رویکرد نقلی: ۳۵**
- ۳۶..... روایات لغوی: ۱-۲
- ۳۶..... روایات بیان معانی واژگان: ۱-۱-۲
- ۳۶..... روایات بیان معانی واژگان در تفاسیر مآثور شیعه: ۱-۱-۱-۲
- ۳۸..... روایات بیان معانی واژگان در تفاسیر مآثور اهل سنت: ۲-۱-۱-۲
- ۴۰..... بررسی روایات بیان معانی واژگان: ۳-۱-۱-۲
- ۴۲..... روایات بیان معانی واژگان با استشهاد به قول عرب: ۲-۱-۲
- ۴۲..... روایات بیان معانی واژگان با استشهاد به قول عرب در تفاسیر مآثور شیعه: ۱-۲-۱-۲
- ۴۳..... روایات بیان معانی واژگان با استشهاد به قول عرب در تفاسیر مآثور اهل سنت: ۲-۲-۱-۲
- ۴۸..... بررسی روایات بیان معانی واژگان با استشهاد به قول عرب: ۳-۲-۱-۲
- ۴۹..... روایات فضای نزول: ۲-۲
- ۴۹..... روایات سبب نزول: ۱-۲-۲

- ۵۰..... ۱-۱-۲-۲- روایات سبب نزول در تفاسیر مأثور شیعه
- ۵۲..... ۲-۱-۲-۲- روایات سبب نزول در تفاسیر مأثور اهل سنت
- ۵۷..... ۳-۱-۲-۲- بررسی روایات سبب نزول
- ۶۲..... ۴-۱-۲-۲- علامه طباطبایی و روایات سبب نزول سوره‌ی آل عمران
- ۶۵..... ۲-۲-۲- روایات بیان وقایع فضای نزول
- ۶۵..... ۱-۲-۲-۲- روایات بیان وقایع فضای نزول در تفاسیر مأثور شیعه
- ۶۷..... ۲-۲-۲-۲- روایات بیان وقایع فضای نزول در تفاسیر مأثور اهل سنت
- ۶۸..... ۳-۲-۲-۲- بررسی روایات بیان وقایع فضای نزول
- ۷۰..... ۳-۲- روایات بیان کننده‌ی اخبار غیبی
- ۷۰..... ۱-۳-۲- روایات بیان کننده‌ی اخبار اقوام گذشته
- ۷۱..... ۱-۱-۳-۲- روایات بیان کننده‌ی اخبار اقوام گذشته در تفاسیر مأثور شیعه
- ۷۴..... ۲-۱-۳-۲- روایات بیان کننده‌ی اخبار اقوام گذشته در تفاسیر مأثور اهل سنت
- ۷۶..... ۳-۱-۳-۲- بررسی روایات بیان کننده‌ی اخبار اقوام گذشته
- ۷۷..... ۲-۳-۲- روایات بیان کننده‌ی اخبار آینده
- ۷۷..... ۱-۲-۳-۲- روایات بیان کننده‌ی اخبار آینده در تفاسیر مأثور شیعه
- ۷۸..... ۲-۲-۳-۲- بررسی روایات بیان کننده‌ی اخبار آینده
- ۸۰..... فصل سوم روایات با رویکرد تحلیلی**
- ۸۱..... ۱-۳- روایات تبیینی
- ۸۱..... ۱-۱-۳- روایات تفسیر ظاهر
- ۸۲..... ۱-۱-۱-۳- روایات تفسیر ظاهر در تفاسیر مأثور شیعه
- ۹۲..... ۲-۱-۱-۳- روایات تفسیر ظاهر در تفاسیر مأثور اهل سنت
- ۱۰۱..... ۳-۱-۱-۳- بررسی روایات تفسیر ظاهر

- ۱۰۴..... روایات مبین آیات مجمل ۲-۱-۳
- ۱۰۴ روایات مبین آیات مجمل در تفاسیر مأثور شیعه ۱-۲-۱-۳
- ۱۰۶ روایات مبین آیات مجمل در تفاسیر مأثور اهل سنت ۲-۲-۱-۳
- ۱۰۸ بررسی روایات مبین آیات مجمل ۳-۲-۱-۳
- ۱۰۹..... روایات مخصص آیات عام..... ۳-۱-۳
- ۱۰۹ روایات مخصص آیات عام در تفاسیر مأثور شیعه ۱-۳-۱-۳
- ۱۱۱ روایات مخصص آیات عام در تفاسیر مأثور اهل سنت ۲-۳-۱-۳
- ۱۱۲ بررسی روایات مخصص آیات عام ۳-۳-۱-۳
- ۱۱۳..... روایات مقید آیات مطلق ۴-۱-۳
- ۱۱۳ روایات مقید آیات مطلق در تفاسیر مأثور شیعه ۱-۴-۱-۳
- ۱۱۶ روایات مقید آیات مطلق در تفاسیر مأثور اهل سنت ۲-۴-۱-۳
- ۱۱۷ بررسی روایات مقید آیات مطلق ۳-۴-۱-۳
- ۱۱۸..... روایات تمثیلی ۲-۳
- ۱۱۸..... روایات تمثیلی در تفاسیر مأثور شیعه ۱-۲-۳
- ۱۱۹..... بررسی روایات تمثیلی ۲-۲-۳
- ۱۲۲ فصل چهارم روایات با رویکرد تأویلی ۱۲۲**
- ۱۲۳..... روایات جری و تطبیق ۱-۴
- ۱۲۳..... روایات بیان مصداق ۱-۱-۴
- ۱۲۳ روایات بیان مصداق در تفاسیر مأثور شیعه ۱-۱-۱-۴
- ۱۲۶ روایات بیان مصداق در تفاسیر مأثور اهل سنت ۲-۱-۱-۴
- ۱۲۸ بررسی روایات بیان مصداق ۳-۱-۱-۴
- ۱۳۱..... روایات جری و تطبیق به وسیله ی توسعه ی مفهوم..... ۲-۱-۴

۱۳۱	۱-۲-۱-۴- روایات جری و تطبیق به وسیله ی توسعه ی مفهوم در تفاسیر مأثور شیعه
۱۳۵	۲-۲-۱-۴- بررسی روایات جری و تطبیق به وسیله ی توسعه ی مفهوم
۱۳۶	۲-۴- روایات تأویلی (بیان معنای باطنی)
۱۳۶	۱-۲-۴- روایات تأویلی (بیان معنای باطنی) در تفاسیر مأثور شیعه
۱۴۰	۲-۲-۴- بررسی روایات تأویلی (بیان معنای باطنی)
۱۴۰	۱-۲-۲-۴- تأویل در لغت
۱۴۰	۲-۲-۲-۴- تأویل در اصطلاح
۱۴۲	۳-۲-۲-۴- تفاوت تفسیر و تأویل
۱۴۴	۴-۲-۲-۴- بررسی روایات تأویلی در تفاسیر مأثور شیعه
۱۴۵	فصل پنجم روایات اسرائیلی
۱۴۶	۱-۵- روایات اسرائیلی در تفاسیر مأثور اهل سنت
۱۴۸	۲-۵- بررسی روایات اسرائیلی
۱۵۳	فصل ششم نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۵۷	فهرست منابع

فصل ۱ مقدمه و کلیات

۱-۱- مقدمه

مسلمانان در صدر اسلام خواسته‌های خود را در قرآن جستجو می‌کردند و پاسخ خود را به روشنی در می‌یافتند، زیرا قرآن به زبان آنها نازل شده بود و هرگاه که با ابهامی در بیان قرآنی مواجه می‌شدند، با مراجعه به پیامبر اکرم (ص) هرگونه ابهام و یا اشکالی را مرتفع می‌ساختند. پیامبر (ص) نیز علاوه بر وظیفه‌ی تبلیغ، وظیفه‌ی تبیین را نیز بر عهده داشت:

«وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ» [نحل: ۴۴]؛ (و بر تو نیز قرآن را نازل

کردیم تا آنچه را برای مردم نازل شده است برایشان بیان کنی و باشد که بیندیشند).

قرآن به گونه‌ای کلی و سربسته، اصول معارف و مبانی احکام را بیان داشته و این وظیفه‌ی پیامبر اکرم بود که آن را شرح کند. علاوه بر اینها، پیامبر (ص) به طور مداوم قرآن را آیه به آیه بر صحابه تلاوت می‌کردند و مواضع ابهام آن را بر طرف می‌ساختند.

پس از رحلت پیامبر (ص) نیز صحابه در عرصه‌ی تفسیر وارد شدند، و مردم در سؤالاتی که در مورد ابهامات قرآنی برایشان به وجود می‌آمد به آنها رجوع نموده و پاسخ سؤالات خود را در یافت می‌داشتند، البته همه‌ی صحابه در فهم معانی آیات قرآن یکسان نبودند، بلکه مراتب آنها متفاوت از یکدیگر بود و حتی آنها در فهم معانی مفردات قرآن نیز یکسان نبودند.

در میان صحابه پیامبر (ص) چهار تن بودند که از بقیه شهرت بیشتری در تفسیر داشتند که عبارتند از: ۱- علی (ع) که سرآمد و داناترین آنهاست، ۲- ابن مسعود، ۳- اَبی ابن کعب، ۴- ابن عباس.

شماری از اصحاب پیامبر (ص) که در تفسیر شهره بودند، به شهرهای گوناگون کوچ کردند و در هر شهری که اقامت گزیدند، مدرسه‌ای بنا نهادند و به وسیله‌ی آن معرف کتاب و سنت را گسترش دادند.

مشهورترین مدارس تفسیری که در آن زمان شهرت یافت عبارتست از:

مدرسه‌ی مکه که آن را عبدالله ابن عباس بنا نهاد، که افرادی از مفسران تابعین چون مجاهد، عکرمه، سعید ابن جبیر و ... از شاگردان این مدرسه محسوب می‌شوند.

مدرسه مدینه که توسط اُبی ابن کعب انصاری بنا شد و رفیع ابن مهران، زید ابن اسلم و محمد ابن کعب قرظی را می‌توان از پرورش یافتگان این مدرسه نام برد.

مدرسه کوفه که توسط عبدالله ابن مسعود پایه گذاری شد و از کسانی که در این مدرسه تربیت یافتند می‌توان به علقمة ابن قیس نخعی، ابو وائل شقیق ابن سلمه اسدی کوفی و مسروق ابن أجدع اشاره کرد.

مدرسه بصره که توسط عبدالله ابن قیس معروف به ابو موسی اشعری بنا شد و حسن بصری را می‌توان از پرورش یافتگان این مدرسه دانست.

مدرسه شام که توسط ابوالدرداء عویمر بن خزرجی انصاری بنیان نهاده شد، و به دست او شماری از تابعان بزرگ همچون سعید ابن مسیب، سوید ابن غفله، جبیر ابن نفیر و زید بن وهب و ... تربیت شدند.^۱

پس از تابعان نیز تفسیر وارد دوره‌ی تدوین شد و عالمان دین از دیر باز تا کنون تلاشهای بسیاری در زمینه‌ی درک و فهم معانی بلند آیات قرآن نموده، در هر عصری مفسران معروفی پای به عرصه‌ی وجود نهادند و کتب تفسیری بسیاری را تألیف کردند که میراث بزرگ تفسیر قرآن که اکنون موجود می‌باشد حاصل تلاش آنهاست.

^۱ - معرفت، محمد هادی، تفسیر و مفسران، قم: مؤسسه‌ی فرهنگی التمهید، ۱۳۷۹، ج ۱، صص ۲۹۶ - ۲۹۹؛ و ذهبی، محمد حسین، التفسیر و المفسرون، اُبی جا: آوند دانش للطباعة و النشر، ۱۴۲۵ق، ج ۱، صص ۷۱، ۷۹ و ۸۱.

۱-۲- بیان مسأله

از صدر اسلام تا کنون تفسیر قرآن کریم به عنوان یکی از مهمترین موضوعات در میان علمای اسلامی مطرح بوده است، و همواره عالمانی بوده‌اند که به این امر مهم اشتغال داشته‌اند. این عالمان همگی در پیمودن این راه یک مسیر نبوده‌اند و از راهها و روشهای گوناگونی برای تفسیر استفاده نموده‌اند، روشهایی چون نقل روایات تفسیری، اتکا بر اجتهاد و استنباط، اعتماد بر مسائل علمی و تجربی، تفسیر بر اساس ادراکات و دریافتهای شهودی و

در این میان روش تفسیر روایی که از آن به تفسیر مأثور نیز یاد می‌شود از قدمت بیشتری برخوردار بوده و همواره از زمان رحلت پیامبر (ص) تا کنون مورد توجه بوده است، و این مطلب نشان دهنده اهمیت این روش است. این روش مبتنی است بر تفسیر آیات قرآن با استفاده از روایات به جای مانده از پیامبر (ص) و ائمه‌ی معصومین (ع) و صحابه و تابعین، که البته در میان شیعه و اهل سنت در این مورد اختلاف نظر وجود دارد، شیعه روایات پیامبر (ص) و ائمه (ع) را به عنوان تنها منبع این تفسیر معتبر می‌داند، اما اهل سنت به روایات صحابه و تابعین اعتماد کرده و آن را علاوه بر روایات پیامبر (ص) به عنوان تفسیر مأثور محسوب می‌دارند.

بررسی این روایات تفسیری به جای مانده و شناخت انواع آنها و همچنین بررسی و مقایسه‌ی این انواع در هر یک از دو دیدگاه شیعه و اهل سنت، و می‌تواند ما را در شناخت هر چه بیشتر روایات تفسیری و بهره‌مندی از آنها برای فهم آیات الهی یاری کند. این مطلب ما را بر آن داشت که به بررسی روایات تفسیری شیعه و اهل سنت در مهمترین تفاسیر مأثور فریقین پردازیم و برای این کار روایات تفسیری نقل شده ذیل آیات سوره‌ی آل عمران به عنوان منبع تحقیق انتخاب شد.

لازم به ذکر است که در این تحقیق روایات منقول از پیامبر (ص) به علت اینکه این روایات به عنوان منبع مشترک هر دو دسته از تفاسیر شیعه و اهل سنت می‌باشد، مورد بررسی قرار نگرفته است.

۱-۳- سوالات تحقیق

سوالات این تحقیق عبارتند از:

۱- روایات تفسیری منقول از ائمه (ع) و روایات تفسیری منقول از صحابه و تابعین، هر کدام دارای چه گونه‌هایی هستند؟

۲- روایات تفسیری منقول از ائمه (ع) در چه جنبه‌هایی با روایات تفسیری منقول از صحابه و تابعین متفاوت است و ویژگی‌هایی که هر یک از دو دسته روایات به طور خاصّ دارا می‌باشد کدام است؟

۱-۴- فرضیات

۱- گونه‌های مختلف روایات تفسیری ائمه (ع) عبارتست از: روایاتی که به بیان مراد آیات می‌پردازد، روایات تأویلی، روایات مخصّص آیات عامّ، روایات مبین آیات مجمل، روایاتی که از رهگذر تمثیل به تفسیر آیه می‌پردازد، روایات جری و تطبیق، روایاتی که به بیان تفصیل وقایع و اخبار گذشتگان می‌پردازد، روایاتی که معانی واژگان را بیان می‌کند و روایاتی که در آنها به قول عرب استشهاد می‌شود.

گونه‌های مختلف روایات تفسیری صحابه و تابعین عبارتست از: روایاتی که مراد آیات را بیان می‌کند، روایات مبین آیات مجمل، روایات بیان کننده تفصیل اخبار گذشتگان، روایاتی که به قول عرب استشهاد می‌کند، روایات بیان مصداق، روایات اسرا ئیلی، روایات بیان کننده معانی واژگان و روایات سبب نزول.

۲- ویژگی‌های خاصّ روایات ائمه (ع) این است که روایات مختلف نقل شده در تفسیر آیه‌ای واحد بسیار به هم نزدیک هستند و با یکدیگر در تعارض نمی‌باشند، همچنین روایات تفسیر از رهگذر تمثیل و روایات تأویلی در این روایات وجود دارد.

ویژگی‌های خاصّ روایات تفسیری صحابه و تابعین، اختلاف بسیار روایات متعدد نقل شده در تفسیر آیه‌ای واحد و وجود روایات اسرا ئیلی است.

۳- روایات تفسیری ائمه (ع) به علت اینکه آنها عدل قرآن بوده و به حقایق کلام الهی آشنا می‌باشند، علاوه بر اینکه مشتمل بر روایات تأویلی است، در سایر موارد از روایات صحابه و تابعین ممتاز می‌باشد.

۱-۵- پیشینه‌ی تحقیق

تا کنون پژوهش‌هایی در زمینه‌ی روایات تفسیری انجام گرفته است که مهم‌ترین آنها به شرح زیر می‌باشد.

۱- یکی از این پژوهش‌ها رساله‌ی دکتری آقای علی احمد ناصح با عنوان «نقد و بررسی دیدگاه‌ها پیرامون نقش، کاربرد و اعتبار روایات تفسیری» به راهنمایی آیت الله معرفت می‌باشد که در سال ۱۳۸۲ در دانشگاه قم مرکز تربیت مدرس دفاع شده است.

در این رساله که در سه فصل و یک خاتمه تدوین شده است مباحثی چون: اعتبار و حجیت روایات تفسیری، کاربرد روایات در اثبات چینش توقیفی آیات، کاربرد روایات در استفاده‌ی مفاهیم گسترده از آیات و اثبات جاودانگی آنها، کاربرد روایات در تبیین مبهمات قرآنی، کاربرد روایات در استخراج روشهای تفسیری ائمه (ع)، کاربرد روایات در توضیح مفردات و واژه‌های قرآنی، کاربرد روایات در آیات الأحکام و ابواب مختلف دانش فقه، و در قسمت خاتمه نتیجه‌گیری محقق ذکر شده است.

۲- پژوهش دیگر با عنوان «بررسی تطبیقی روایات تفسیری فریقین - شیعه و اهل سنت- در باره‌ی امام مهدی (عج)» است که توسط آقای محمد هادی قهاری کرمانی و به راهنمایی دکتر فتح الله نجار زادگان نوشته شده و در سال ۱۳۸۳ در دانشکده‌ی اصول دین دفاع شده است.

۳- تحقیق دیگر در زمینه‌ی روایات تفسیری پژوهشی با عنوان «گرد آوری و نقد و بررسی روایات تفسیری باقرین (ع)» می‌باشد که به منظور رساله‌ی دکتری توسط خانم لاله‌ی افتخاری و به راهنمایی آقایان دکتر سید محمد باقر حجتی و علی اکبر غفاری نوشته شده و در سال ۱۳۸۱ در دانشگاه تهران دفاع شده است.

در این رساله روایات تفسیری امام باقر و امام صادق (ع) در جزء ۳۰ گردآوری و نقد شده و مهمترین موضوعات مورد بحث در آن به این قرار است: درآمدی بر روایات و روش تفسیری باقرین (ع)، سیر تحول تفسیر از آغاز تا دوران صادقین (ع)، ویژگیهای حیات فردی، سیاسی، اجتماعی، مذهبی و فرهنگی باقرین (ع)، تفسیر و روش تفسیری باقرین (ع) و روایات تفسیری باقرین (ع) در جزء ۳۰ قرآن کریم.

۴- پژوهش دیگر پایان نامه‌ای است که با عنوان «بررسی تحلیلی روایات تفسیری امام محمد باقر (ع) از دیدگاه تفسیر المیزان و الصافی (ده جزء نخست قرآن کریم)» که توسط آقای علی بشر دوست و به راهنمایی خانم دکتر نهله غروی نائینی نوشته شده و در سال ۱۳۸۴ در دانشگاه تربیت مدرس دفاع شده است.

۵- از دیگر پژوهش‌هایی که در زمینه‌ی روایات تفسیری انجام شده تعدادی پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد است که در آنها به بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) به ترتیب از جزء اول تا جزء دوازدهم، پرداخته شده است که عناوین، نویسندگان، اساتید راهنما، دانشگاه محل انجام و سال دفاع آنها به شرح زیر می‌باشد:

- بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع): جزء اول، کاظم زمانی؛ به راهنمایی: رضا مودب، پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، ۱۳۸۰.

- بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) ذیل جزء (۲) قرآن کریم، محمدحسین مسلمی؛ به راهنمایی: جعفر نکونام، پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، ۱۳۷۹.

- نقد و بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) در جزء سوم قرآن، علی اکبر فرهنگ فلاح؛ به راهنمایی: محمدتقی دیاری، پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، ۱۳۷۹.

- بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) در جز چهارم قرآن، وحید وطن خواه؛ به راهنمایی: رضا مودب؛ استاد مشاور: علی احمد ناصح، پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، ۱۳۸۰.

- بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) جز پنجم قرآن، امید داغر؛ به راهنمایی: محمدتقی دیاری؛ استاد مشاور: غلامحسین اعرابی، پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، ۱۳۸۱.
- بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) در جز ششم قرآن، عباسعلی قربانی؛ به راهنمایی: رضا مودب؛ استاد مشاور: محمدعلی تجری، پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، ۱۳۸۱.
- بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) در جزء هفتم قرآن، حمید جلیلیان؛ به راهنمایی: رضا مودب؛ استاد مشاور: محمدعلی تجری، پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، ۱۳۸۲.
- بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) جز هشتم قرآن، محمدمهدی مسعودی؛ به راهنمایی: محمدتقی دیاری؛ استاد مشاور: غلامحسین اعرابی، پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، ۱۳۸۲.
- بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) جز نهم قرآن، حسین آرست؛ به راهنمایی سید رضا مؤدب، پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، ۱۳۸۲.
- بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) جزء دهم قرآن، محمد نام آور؛ به راهنمایی: محمدتقی دیاری؛ استاد مشاور: محمدعلی تجری، پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، ۱۳۸۲.
- بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) در جزء یازدهم قرآن کریم، سیفعلی زاهدی فر؛ به راهنمایی: رضا مودب؛ استاد مشاور: غلامحسین اعرابی، پایان نامه (کارشناسی ارشد) - دانشگاه قم، ۱۳۸۲.
- بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) در جزء دوازده قرآن، سید علی میرنژاد؛ به راهنمایی: محمد علی تجری؛ استاد مشاور: سیدرضا مودب، پایان نامه (کارشناسی ارشد)، دانشگاه قم، ۱۳۸۴.
- همچنین در مورد بررسی روایات تفسیری امام صادق (ع) پژوهش دیگری به عنوان رساله‌ی دکتری توسط خانم زهرا رضا زاده عسگری و به راهنمایی آیت الله ابوالفضل میر محمدی و دکتر سید محمد باقر حجتی نوشته شده است که در سال ۱۳۸۱ در دانشگاه تهران دفاع شده است.
- ۶- پژوهش دیگر پایان نامه کارشناسی ارشد آقای جواد رضایی با عنوان «بررسی و تحلیل روایات تفسیری امام رضا (ع)» به راهنمایی حجت الإسلام محمد علی مهدوی راد است که در سال ۱۳۸۳ در دانشکده‌ی اصول دین دفاع شده است.